

Оксана Шиманська

МІГРАЦІЙНИЙ КАПІТАЛ В УКРАЇНІ ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО КІЛЬКІСНОГО ВИМІРУ

У статті зосереджено увагу на проблемі визначення реальних обсягів міграційного капіталу, який надходить в Україну від трудових мігрантів і може розглядатись як один із стимулів для розвитку вітчизняної фінансово-банківської системи та джерело економічного розвитку.

Глобальна трансформація світової економіки супроводжується наростанням масштабів міжнародної трудової міграції, яка охопила сьогодні, за різними оцінками фахівців, від 150 до 175 млн. осіб, тобто понад 3% населення планети [5]. Вражаючою є участь українських громадян у світових міграційних процесах. Зокрема, за даними Інституту соціології Академії Наук України, нині за кордоном з метою працевлаштування перебуває 2-3 млн. українців. Ці дані ґрунтуються на щорічному моніторингу громадської думки, який проводить Інституту соціології. Впродовж останніх трьох років за підсумками цього моніторингу соціологи отримують стабільний результат – у 12% домогосподарств України є принаймні одна особа, яка має досвід роботи за кордоном [4:44]. З огляду на те, що в Україні налічується 18,2 млн. домогосподарств, середній розмір яких становить 2,6 осіб і за кордоном могли працювати як один, так і два члени родини, то загальна чисельність українських працівників-мігрантів власне й становить від 2-х до 3-х млн. осіб. За даними ОЕСР, кількість українських трудових мігрантів наближається до 4,8 млн. осіб, а

за іншими експертними оцінками – до 6-7 млн. осіб [3:589]. Основна причина таких розбіжностей в оцінках масштабів української трудової міграції обумовлена небажанням громадян, ко вийжджають за кордон з метою працевлаштування, реєструватися у відповідних органах державної влади. Лише 5% потенційних трудових мігрантів реєструються у відповідних установах. Відтак, нелегальний статус мігрантів у багатьох країнах світу позбавляє можливо провести точні підрахунки чисельності вітчизняних трудовіміграційних потоків.

Вітчизняні фахівці зосереджують сьогодні увагу на трьох найважливіших проблемах, які існують у сфері української трудової міграції, а саме:

- природі міграції, виявленні її причин та наслідків, вигод і втрат для країни (з акцентом на втратах для України від трудової еміграції);
- виявленні масштабів української трудової міграції, її динаміки та прогнозів (гострот дискусії обумовлена, передусім, відсутністю належної інформаційної бази стосовно кількості регіональних характеристик міграційних потоків, а також якісних і професійних оцінок розмірів цього явища);
- з'ясуванні розмірів грошових коштів, зароблених українськими трудовими мігрантами за кордоном і їх надходжень в Україну, оскільки доходи трудових мігрантів можуть бути розглянуті як одне з джерел інвестицій у національну економіку.

У розрізі першої проблеми варто зазначити, що посилення глобалізаційних процесів у світовому господарстві супроводжується постійним зростанням масштабів міграції робочої сили. Одночасно зростають і доходи, і трансферти грошових переказів тих, хто працює за кордоном. Причому, вже сьогодні приріст обсягів та розмірів грошових надходжень значно перевищує приріст кількості трудових мігрантів, що позитивно відображається не лише на становищі сімей працівників-мігрантів, які залишилися в Україні, а й може стати потужним генератором національної економіки.

Для підтвердження останньої тези показовими є офіційні дані стосовно розмірів грошових надходжень від трудових мігрантів в країни, що розвиваються – вони становили, зокрема у 2006 р., близько 200 млрд. дол. США, що значно перевищило обсяги міжнародної технічної допомоги цим країнам, обсяги портфельних інвестицій і майже співпало з обсягами залученого капіталу у формі прямих іноземних інвестицій. За період 1970-2005 рр. обсяги грошових надходжень від трудових мігрантів у світі (переважно з розвинутих країн в країни, що розвиваються) зросли в 13 разів, а кількість мігрантів – лише в 2,3 рази [2:1].

Таким чином, трансферти грошових переказів фактично формують окрему складову міжнародного ринку капіталу, яку можна окреслити як міграційний капітал. Кількісно його величина репрезентується розмірами доходів працівників-мігрантів, які (за мінусом витрат на переїзд і перебування в країні-реципієнті) надходять в країну походження мігранта і використовуються для підвищення економічного і соціального рівня життя його сім'ї, розвитку місцевих територій, а також країни в цілому.

Вдаючись до аналізу позитивних моментів (вигод) і негативних наслідків (втрат) від трудової еміграції для України, необхідно зосередити увагу на низці обставин: 1) мова йде, насамперед, про неможливість забезпечення належного рівня зайнятості трудових мігрантів на вітчизняному ринку праці і отримання ними в Україні належної заробітної плати, яка б забезпечила можливість утримання працівника та членів його сім'ї; 2) можливим є працевлаштування в сусідніх країнах і отримання там вищих доходів; 3) перспективним вбачається значне розширення професійних навичок і загального світогляду працівників-мігрантів у країнах-реципієнтах а також після їх рееміграції; 4) значні суми зароблених за кордоном коштів, які переказані або привезені в Україну, дозволяють вирішити нагальні життєві проблеми українських сімей.

З огляду на визначені реалії, трудова міграція загалом вигідна для країн-донорів трудовіміграційних потоків.

Залучення міжнародного міграційного капіталу і пов'язані з ним проблеми обумовлюють загострення уваги з боку міжнародних організацій, органів державної влади та регуляторів фінансового ринку. По суті мова йде про масштабну економічну діяльність, яка впливає на загальну соціально-економічну ситуацію в багатьох регіонах світу. Для України ці питання є вкрай актуальними, оскільки чисельність українських громадян, які працюють за кордоном (про що зазначалось вище) обчислюється мільйонами. За роки незалежності в Україні не були проведені ґрунтовні дослідження стосовно обсягів і розмірів надходжень міграційного капіталу з-за кордону, а статистичні дані, оцінки окремих фахівців, українських і міжнародних організацій значно різняться між собою. Зокрема, за офіційними даними Світового банку, який щорічно публікує інформацію про трансферти міграційного капіталу між країнами світу, розмір грошових надходжень у формі переказів, які отримала Україна, зокрема у 2006 р., становив лише 595 млн. дол. США. А за даними Національного банку України (НБУ) протягом 2000-2006 рр. обсяги міграційного капіталу, який надійшов в Україну через банківську систему, зріс у 2,2 рази і перевищив у 2006 р. 2 млрд. дол. Найбільші темпи зростання спостерігались саме у 2006 р. (на 30%), що обумовлено посиленням лібералізації ринку грошових переказів і зниженням цін на послуги з переказування грошей. Ще близько 1 млрд. дол. надійшло в Україну через спеціалізовані системи грошових переказів (Western Union, Money Gram та ін.) [2:8]. За оцінками фахівців Інституту демографії і соціальних досліджень НАН України, наші співвітчизники за кордоном щорічно заробляють від 4,7 до 7,5 млрд. дол. Однак, немає точної інформації стосовно того яку частину доходу мігранти витрачають у країні-реципієнті, а яку переказують на

Наукові записки

батьківщину, тому фахівці висловлюють припущення, що в Україну надходить лише близько половини цих коштів, тобто розмір міграційного капіталу становить 2,5-3,5 млрд. дол. Такі доволі значні розбіжності в оцінці обсягів надходження міграційного капіталу обумовлені відсутністю чіткої державної політики у міграційній сфері, непрозорістю схем переказу грошових коштів, а також обмеженнями валютного законодавства України, яке забороняє громадянам відкривати рахунки за кордоном. Внаслідок цього, переважна більшість зароблених коштів надходить від трудових мігрантів через неофіційні (незареєстровані) канали, через знайомих, водіїв міжнародних маршрутів, неофіційні системи грошових переказів або ж привозиться ними особисто.

З метою визначення реальних обсягів міграційного капіталу, який надходить в Україну, фахівцями НБУ запропонована система обрахунків, яка передбачає 3 етапи:

I етап: розрахунок обсягів трудової міграції;

II етап: обчислення величини доходів (розміру зароблених коштів) трудових мігрантів;

III етап: визначення параметрів розподілу доходів трудових мігрантів і частки їх грошових переказів в Україну.

Стосовно розрахунку обсягів вітчизняної трудової міграції варто зазначити, що трудову міграцію українських громадян сьогодні доцільно визначати як "доволі помірну", оскільки відношення кількості трудових мігрантів до загальної кількості населення в Україні коливається в межах 11-12%, тоді як у Грузії цей показник становить 36%, у Молдові – 27%, в північних країнах Латинської Америки, зокрема, в Сальвадорі – до 30%, на Гаїті – 24%, в Екваторі – 16%, що пояснюється, перш за все, територіальною близькістю цих країн до США та Канади [2:8].

Статистичні дані щодо спрямованості трудовіміграційних потоків з України та їх масштаби, які наведені у таблиці 1, свідчать не лише про дифузорність (розпорошення, проникнення) трудової еміграції з України по країнах світу, а й відображають значну асиметричність у розподілі вітчизняних трудовіміграційних потоків. Зокрема, загальна чисельність українських заробітчанин, виходячи з даних таблиці, становить 4,24-4,27 млн. осіб, з яких 2 млн. працювали в Росії, 1 млн. – у Польщі, а також значна кількість в Італії (500 тис.), Греції (350 тис.) і Португалії (200 тис.) [2:8]. Переважна більшість українських працівників-мігрантів перебувають у країнах Східної Європи та Європейського Союзу.

Таблиця 1. Орієнтована чисельність українських трудових мігрантів в країнах світу станом на 01.01.2006 р., тис. осіб

Країни	Кількість трудових мігрантів з України
Росія	2000
Польща	1000
Італія	500
Греція	350
Португалія	200
Чехія, Іспанія, США, Німеччина	100-130
Нідерланди, Угорщина, Румунія, Франція, Велика Британія	50
Бельгія, Кіпр	30
Канада, Швейцарія, Ізраїль, Ірландія	10
Всього	4240-4270

Аналіз досліджень і опитувань українських мігрантів фахівцями Міжнародної організації з міграції (МОМ), в аспекті визначення величини їх доходів, засвідчив суттєві коливання цього показника в розрізі країн (табл. 2).

Таблиця 2. Щомісячний дохід українських мігрантів (у розрахунку на одну особу) у країнах працювання, 2005 р., дол. США

Країни	Розмір доходу	Країни	Розмір доходу
Швейцарія	2300	Іспанія	890
Бельгія	1675	Франція	781
Нідерланди	1600	Греція	766
Велика Британія	1500	Чехія	527
Німеччина	1300	Кіпр	526
США	1100	Угорщина	500
Ізраїль	1050	Словаччина	430
Канада	950	Румунія	430
Італія	934	Польща	430
Португалія	897	Туреччина	417

Найбільший дохід мігранти отримують у країнах Європейського Союзу. Особливо варто виділити Ірландію (3125 дол. на місяць), Швейцарію (2300), країни Бенілюксу (1600, 1675), Німеччину (1300) та Італію (934). Значно меншими є доходи українських громадян, які працюють у країнах Східної Європи: в Чехії – 527 дол. на місяць, Румунії та Словаччині – 430, Росії – 371. На основі цих даних можна розрахувати річний дохід трудового мігранта у кожній з країн-реципієнтів, помноживши розмір місячного його доходу в окремій країні на 12 місяців, а також, володіючи інформацією про кількість мігрантів (табл. 1), визначити загальний дохід трудових мігрантів за країнами працювання. Відтак, найвищий сукупний річний дохід мають українські громадяни, які працюють у Росії – 8,9 млрд. дол., що обумовлено найбільшою їх чисельністю – 2 млн. осіб. Далі йдуть Італія та Польща, де обсяги сукупних доходів становлять відповідно 5,6 та 5,2 млрд. дол. Загальна ж розрахункова величина доходів українських

мігрантів у всіх країнах-реципієнтах становить близько 35,3 млрд. дол. в рік, що в розрахунку на одного мігранта становить 8209 дол.

Третій етап запропонованої системи обрахунків реальних обсягів міграційного капіталу, який надходить в Україну, передбачає визначення суми грошових переказів, які здійснюють трудові мігранти на батьківщину. Якщо скористатися даними про надходження міграційного капіталу в розмірі 3,06 млрд. дол. у 2006 р. (дані НБУ по банківській системі – 2,06 млрд. дол. + 1 млрд. дол., який надійшов через спеціалізовані системи грошових переказів Western Union, Money Gram та ін.), то виявиться, що в середньому один мігрант надіслав у 2006 р. в Україну 717-722 долари (3,06 млрд. дол.: 4,24-4,27 млн. мігрантів), або 59,6-60,2 дол. на місяць (717-722 дол.: 12 місяців). Цілком логічно виникає запитання чи потрібно українським громадянам виїжджати за кордон з метою працевлаштування, важко там працювати та економити задля того, щоб в середньому на місяць надіслати в Україну 60 дол. (302 гривні)? Такі висновки наштовхують на думку про відсутність повноти офіційних даних і необхідність визначення реальніших обсягів міграційного капіталу, який надходить від майже 5 млн. українських громадян з-за кордону. Тут також варто зазначити, що розміри доходів і грошових переказів мігрантів значно різняться, враховуючи витрати на проживання, харчування, транспортні витрати в тій чи іншій країні перебування. Саме тому актуальною вбачається необхідність дослідження трансакції грошових переказів. Однак, в Україні поки що подібні дослідження не проводились. Але, виходячи з 50-річного досвіду трудової міграції населення з Латинської до Північної Америки, а також народів Південної Азії в регіон Перської затоки, можна констатувати, що мігранти надсилають у країни свого походження від 50 до 70% заробленого доходу, причому розмір переказів зростає в періоди економічних рецесій, природних катаклізмів у країнах-донорах, а також напередодні свят. Якщо взяти до уваги середню цифру у 60%, то величина грошових коштів, які надійшли в Україну від трудових мігрантів, зокрема у 2006 році, становитиме 21,2 млрд. дол. (60% від загальних доходів українських трудових мігрантів у розмірі 35,3 млрд. дол.). Ця сума виглядає доволі переконливою, особливо з огляду на те, що становить майже чверть ВВП країни і значно перевищує обсяги сукупних іноземних інвестицій в Україну.

Розраховані обсяги можливих надходжень міграційного капіталу в країну стануть ще реальнішими, якщо співвіднести їх з річною кількістю українських працівників-мігрантів. Поділивши 21,2 млрд. дол. на 4,24-4,27 млн. мігрантів отримаємо суму в розмірі 4965-5000 дол. міграційного капіталу у розрахунку на одного мігранта в рік, або 414-417 дол. щомісячного грошового переказу (4965-5000 дол.: 12 місяців). Ці дані можна порівняти з розмірами щомісячних переказів в інших країнах світу. Зокрема, у Бангладеш і Пакистані середньомісячні суми трансфертів у 1,5-2 рази, а в Індії – у три рази перевищують розмір грошових надходжень від трудових мігрантів в Україну. Фахівці у галузі статистики грошових переказів працівників-мігрантів у різних країнах світу констатують, що обсяги міграційного капіталу в Україні наближаються до відповідних показників тих країн, для яких властиві широкомасштабні потоки трудової міграції, наприклад, Китаю, Індії, Мексики. Відтак, за офіційними даними, лише в Мексику міграційний капітал надійшов у 2006 році в розмірі понад 25 млрд. дол., в Індію – 23,5 млрд., Китай – 22,5 млрд. дол. (табл. 3). Значні його обсяги спостерігалися також у Лівані, Марокко та Бангладеш, хоча кількість трудових мігрантів з цих країн за кордоном значно менша, ніж з України. Однак, варто наголосити, що стосовно згаданих країн наводяться офіційні дані, а стосовно України – розрахункові. Якщо врахувати той факт, що міра офіційності щодо грошових надходжень від працівників-мігрантів в середньому у світі становить 50%, то дані таблиці 3 необхідно збільшити принаймні удвічі. Тому виникає необхідність оцінки рівня офіційності міграційного капіталу в Україні. Якщо взяти за основу статистичні дані НБУ (2,06 млрд. дол. міграційного капіталу у 2006 р.), а також врахувати обсяги трансакцій через спеціалізовані системи за цей же період (1 млрд. дол.) і співставити їх з наведеними розрахунковими даними (21,2 млрд. дол. США), то рівень офіційності становитиме в Україні всього 14%.

Таблиця 3. Обсяги зареєстрованих (офіційних) потоків міграційного капіталу в окремих країнах світу (2006 р.), млрд. дол. США

Країни	Розмір доходу	Країни	Розмір доходу
Ліван	5,7	Домініканська республіка	2,9
Марокко	5,2	Вірменія	1,2
Бангладеш	5,1	Молдова	1,2
Гватемала	5,0	Судан	1,1
Пакистан	4,7	Уганда	0,6
Єгипет	3,3	Західне Самоа	0,2

Відсутність офіційного підтвердження стосовно грошових надходжень від українських мігрантів у розмірі 21,2 млрд. дол. пояснюється низкою зовнішніх і внутрішніх чинників, зокрема, доволі високою вартістю послуг щодо здійснення переказів та відсутністю виваженої державної політики у міграційній сфері. З огляду на це, вбачаються актуальними наступні висновки та пропозиції:

- необхідно налагодити проведення повноцінного статистичного аналізу чисельності трудових мігрантів, величини їх доходів і переказів в Україну;
- доцільно розробити програму з лібералізації законодавства у сфері грошових надходжень працівників-мігрантів, що в кінцевому підсумку призведе до значного збільшення обсягів міграційного капіталу в Україні через фінансово-банківську систему;

Наукові записки

- для фінансово-банківського сектору вітчизняної економіки міграційний капітал може стати додатковим стимулом розвитку його інфраструктури та джерелом розширення сфери послуг.

Таким чином, за умови виваженого підходу до окреслених проблем, міграційний капітал в Україні може стати одним із важливих чинників економічного розвитку.

Література

1. Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка: Навч. посіб.: У 2 кн.–Кн.1: Вступ до аналітичної економії. Макроекономіка/ За ред. С. Панчишина і П. Островерха.–4-те вид., випр. і доп.–К.: Знання, 2006.–С.271–273. 2. Гайдущий А. Миграционный капитал в Украине: скрытая реальность// Зеркало недели,2007.–№15 (от 21 апреля)–С.1,8. 3.Економічні проблеми XXI століття: міжнародний та український виміри/ За ред. С.І.Юрія, С.В.Савельєва.–К.: Знання, 2007.–С.589–591. 4.Шевченко А. За длинным евро// Корреспондент.–19.03.2005.–С.42–45. 5.Шокало О. Інтеграція чи повернення додому// Дзеркало тижня, 2005.–№12(<http://www.zn.kiev.ua>).

Oksana Shymanska

MIGRATION CAPITAL IN UKRAINE AND PROBLEMS OF ITS QUANTITATIVE MEASUREMENT

The article deals with the determination problem of the real volumes of migratory capital which comes to Ukraine from labour migrants and can be examined as one of stimuli for development of the domestic financial and banking system and as a source of economic development.

УДК 336.76